

Менеджмент

УДК 519.711:631.11

Саковська Олена Миколаївна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Уманський національний університет*

Sakovska Olena

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business,
Uman National University
ORCID: 0000-0003-2676-6170*

Кучерявий Андрій Васильович

*здобувач вищої освіти освітньо-наукового ступеня доктора філософії
Уманського національного університету*

Kucheriavyi Andrii,

*Postgraduate Student of the
Uman National University
ORCID: 0009-0003-4604-7269*

**РОЗВИТОК КООПЕРАЦІЇ В ОБСЛУГОВУЮЧІЙ СФЕРІ СІЛЬСЬКИХ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ КРИЗИ
DEVELOPMENT OF COOPERATION IN THE SERVICE SECTOR OF
RURAL TERRITORIAL COMMUNITIES UNDER THE CRISIS**

***Анотація.** Вступ. За кризових умов сьогодення та дестабілізації фінансової діяльності України, пов'язаної з повномасштабним вторгненням Росії, кооперація є одним з найбільш ефективних інструментів підвищення*

рівня конкурентоспроможності бізнесу, способом вирішення соціально-економічних завдань розвитку територій та дієвим засобом забезпечення безпеки в країні. Разом з тим, наразі варто вказати на недостатній потенціал розвитку кооперації та кооперативних формувань. Проблеми розвитку кооперації лежать у площині рівня конкурентоспроможності на ринку товарів і послуг, де переваги залишаються за великими корпораціями, недостатністю обігових коштів у кооператорів, низьким рівнем нормативно-законодавчого регулювання заходів державного стимулювання щодо додаткового фінансування кооперативів тощо. Вищезазначені аспекти підтверджують актуалізацію питання розвитку кооперації в обслуговуючій сфері сільських територіальних громад в умовах кризи та формують подальший вектор наукових досліджень.

Метою статті є аналіз ключових аспектів розвитку кооперації в обслуговуючій сфері сільських територіальних громад за кризових умов.

Матеріали і методи. У процесі дослідження застосовувався комплекс загальнонаукових методів дослідження: індукція, узагальнення, зіставлення, систематизація. Для збору емпіричних даних використано маркетингову методику анкетного опитування. Оброблення результатів дослідження здійснювалося на основі використання програмного забезпечення PSPP, під час інтерпретації отриманих даних застосовували методи порівняльного аналізу (однофакторний дисперсійний аналіз), аналіз таблиць відповідності, кластерний аналіз, аналіз основних компонент. Для формулювання висновків дослідження застосовувався метод дедукції.

Результати. У процесі здійснення дослідження було визначено переваги та недоліки, а також можливості й обмеження для розвитку кооперації в економічно нестабільному середовищі, зокрема, проаналізовано затребуваність кооперативних практик серед населення як компенсатора

соціально-економічних дисфункцій в умовах кризи. Аналіз визначення можливостей та обмежень для розвитку кооперації в економічно нестабільному середовищі, а саме, затребуваність кооперативних практик серед населення як компенсатора соціально-економічних дисфункцій в умовах кризи, здійснювалося на основі соціологічного маркетингового дослідження, яке проводилося серед жителів Центральної України, зокрема Кіровоградської, Черкаської, Вінницької та Полтавської областей.

Загалом, результати досліджень демонструють оптимістичні перспективи розвитку кооперації, як з погляду реалізації споживчих очікувань жителів, так і їх соціальних запитів, пов'язаних із соціально-економічним розвитком регіону.

Перспективи. Зважаючи на результати проведеного дослідження, варто зазначити, що існують певні прогалини на законодавчому рівні щодо розвитку та діяльності кооперативів, тому подальші наукові напрацювання нами вбачаються у напрямку більш детального вивчення питання нормативного базису та надання практичних пропозицій щодо регулювання діяльності у сфер кооперативного руху в Україні.

Ключові слова: *менеджмент, кооперація, кооперативний рух, криза, економіка.*

Summary. *Introduction. Amidst the current crisis conditions and the destabilisation of Ukraine's financial activities caused by Russia's full-scale invasion, cooperation is one of the most effective tools for increasing business competitiveness, a way to solve socio-economic problems of territorial development and an effective means of ensuring security in the country. At the same time, it is currently worth pointing out that the potential for the development of cooperation and cooperative formations is insufficient. The problems of cooperative development*

consist in the level of competitiveness in the market of goods and services, where the advantages remain with large corporations, lack of working capital of cooperators, low level of regulatory and legislative regulation of state incentives for additional financing of cooperatives, etc. The above-mentioned aspects confirm the urgency of the matter of development of cooperation in the service sector of rural territorial communities in the context of the crisis and form a further vector of scientific research.

The purpose of the article is to analyse the key aspects of development of cooperation in the service sector of rural territorial communities under the crisis conditions.

Materials and methods. In the course of the study, a set of general scientific research methods was used; namely, induction, generalisation, comparison, and systematisation. The marketing method of questionnaire survey was used to collect empirical data. The research results were processed using the PSPP software, and the methods of comparative analysis (one-factor analysis of variance), analysis of correspondence tables, cluster analysis, and principal components analysis were used to interpret the data. The method of deduction was used to formulate the study's conclusions.

Results. In the course of the study, the advantages and disadvantages, as well as opportunities and limitations for the development of cooperation in an economically unstable environment have been identified, in particular, the demand for cooperative practices among the population as a compensator for socio-economic dysfunctions under the conditions of the crisis has been analysed. The analysis of the opportunities and constraints for the development of cooperation in an economically unstable environment, i.e., the demand for cooperative practices among the population as a compensator for socio-economic dysfunctions in the crisis, was carried out on the basis of a sociological marketing study conducted

among residents of Central Ukraine, in particular, Kirovohrad, Cherkasy, Vinnytsia and Poltava regions. In general, the research results demonstrate optimistic prospects for the development of cooperation, both in terms of meeting the consumer expectations of residents and their social needs related to the socio-economic development of the region.

Discussion. Taking into account the results of the study, it should be noted that there are certain gaps at the legislative level regarding the development and operation of the cooperatives, therefore, further research work is seen to be aimed at a more detailed study of the regulatory framework and practical proposals for regulating the activities of the cooperative movement in Ukraine.

Key words: *management, cooperation, cooperative movement, crisis, economy.*

Постановка проблеми. За кризових економічних умов сьогодення та дестабілізацією фінансової діяльності Україні, пов'язаної з повномасштабним вторгненням Росії, на нашу думку, кооперація є одним з найбільш ефективних інструментів підвищення рівня конкурентоспроможності бізнесу, способом вирішення соціально-економічних завдань розвитку територій та дієвим засобом забезпечення безпеки в країні.

«Кооперативні підприємства становлять основу розвитку сільських територій та відіграють провідну роль не тільки у прискоренні темпів росту агропромислового комплексу, а й у вирішенні найважливіших соціальних завдань села: забезпечують зайнятість сільського населення; сприяють збереженню традиційного способу життя; є джерелом наповнення місцевих бюджетів» [1, с. 86].

Розглядаючи ключові аспекти розвитку коопераційного руху, варто виокремити ті переваги, які кооперація надає бізнесу. Так, перше – це

скорочення витрат підприємців, які в рамках об'єднання своїх зусиль і коштів істотно знижують витрати на логістику, маркетинг, закупівлі, зберігання, а також отримують розширений доступ до позикових засобів та банківських операцій. Окрім скорочення витрат, бізнес, консолідуючи свої зусилля, розширює можливості для технологічних інновацій, оновлення виробничої інфраструктури тощо. Інноваційні технології, в процесі виробництва та реалізації продукції, стають чинником підвищення якості, зростання рівня конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг. Таким чином, інтеграція цілей і ресурсів кооператорів забезпечує підвищення ефективності підприємницької діяльності. Друге – забезпечення реалізації соціальних очікувань і потреб населення, пов'язаних із купівлею та постачанням якісних товарів і послуг. Досвід кооператорів і їх інтеграція у локальні ринки гарантують дотримання екологічних стандартів якості продукції та її безпечності. Третє – гнучкість та адаптивність кооперативних організаційних структур формують швидкість їх реакції на тенденції змін ринку, що, в свою чергу, дає змогу своєчасно реагувати на трансформації потреб споживачів. Четверте, – кооперація – драйвер модернізації економіки певного регіону, соціально-економічного розвитку територій, підвищення якості життя та добробуту. Позитивними наслідками розвитку кооперації для місцевих громад є створення нових робочих місць, забезпечення зайнятості населення, розвиток інфраструктури тощо.

Незважаючи на переваги кооперації, слід вказати на недостатній потенціал її розвитку, за сучасних умов господарювання, і скорочення масштабів кооперативного виробництва. Слабкість державної підтримки кооперативних формувань обмежує рівень їх конкурентоспроможності. Також, проблеми розвитку кооперації, на нашу думку, зумовлені високим рівнем конкуренції на ринку товарів і послуг, де переваги залишаються за великими

корпораціями, недостатністю обігових коштів у кооператорів, низьким рівнем нормативно-законодавчого регулювання заходів державного стимулювання щодо додаткового фінансування кооперативів. Указані переваги та недоліки у розвитку кооперативного руху в Україні, підтверджують актуалізацію даного питання та формують вектор подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначає Ярема Л.В. «Одним із найкращих механізмів для розвитку села та наповнення місцевих бюджетів є кооператив» [2, с. 276]. Келеберда Т.В. стверджує, що «кооперація є не лише формою своєрідного економічного захисту товаровиробників, а й засобом мотивації для технологічного та інфраструктурного вдосконалення суб'єктів господарювання з метою подальшого самостійного досягнення вищого рівня прибутковості через усунення економічного гніту від інших економічних структур» [3, с. 24]. Приліпко С.М. вважає, що роль кооперації у розвитку сільських територій України є вкрай важливою, а формування повноцінного розвитку кооперативних структур має стати одним із пріоритетів державної аграрної політики [4, с. 98]. «Велика кількість передових країн світу визнали на законодавчому рівні високу роль кооперативів у вирішенні економічних і соціальних проблем регіонів» зазначають Чан-хі О.С. та Мосійчук Н.О. [5, с. 17]. Петер М.В. вказує на те, що кооперація як організаційна форма господарювання та система економічних відносин сприяє формуванню ідеології захисту сільськогосподарських товаровиробників, залученню їх в інтеграційні процеси, що дає змогу використовувати переваги великомасштабного виробництва без додаткових капітальних витрат [6, с. 76]. «Кооперація є об'єктивною необхідністю соціально-економічного розвитку як аграрного сектору економіки, так і сільських територій» стверджує Демченко О.В. [7, с. 328]. Лупенко Ю.О., Малік М.Й. та Шпикуляк О.Г. вказують на важливість сільськогосподарської кооперації, як фактора формування и

розвитку людського капіталу сільських територій, відзначаючи, що важливим чинником розвитку сільських територій, збереження сільської поселенської мережі, формування середнього класу та соціального капіталу є кооперація як ефективний напрям у вирішенні внутрішніх і зовнішніх суперечностей у розвитку громадянського суспільства [8, с. 32]. Рибак Я.Я. вважає, що кооперативні мережі дають змогу впорядкувати надходження необхідних товарів і значно зменшити кількість посередницьких структур, бо дають можливість дрібним виробникам сільськогосподарської продукції як реалізовувати великі партії продукції за оптимальними цінами, так і закуповувати значні партії товарів і матеріалів у виробника, знову ж таки уникаючи посередників [9, с. 105]. Автори Зіновчук Н.В., Лесь А.В., Ращенко А.В. вважають, що механізм кооперації є дієвим елементом у процесі відтворення потенціалу особистих селянських господарств [10, с. 34].

Дослідники Грановська В.Г. та Крикунова В.М., які вивчали питання організаційних трансформацій аграрного бізнесу в Україні, встановили, що основними проблемами розвитку кооперативів в Україні є: безсистемність проведення ринкових реформ без належного наукового обґрунтування; слабкий розвиток інфраструктури збуту, перероблення та зберігання готової продукції; відсутність мотиваційного механізму розвитку кооперації; неузгодженість механізмів розвитку кооперативів з механізмами фінансової, дотаційної і кредитної підтримки; суспільна недовіра до різних форм об'єднань [11, с. 65-66]. Автори Корінець Р.Я. та Малік М.Й. вивчаючи питання проблем, що перешкоджають розвитку кооперативного руху в Україні зазначають, що «якість правових норм, що пов'язані із сільськогосподарською обслуговуючою кооперацією та її інформаційним забезпеченням, є невисокою, а відсутність «механізмів примусу» для реалізації навіть не завжди досконалих правових норм і державних програм, відсутність правових норм щодо відповідальності

посадових осіб за невиконання державних програм, їхнього ресурсного забезпечення знижує ефективність використання зазначених інститутів для досягнення мети кооперації» [12, с. 68].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій дав змогу констатувати, що наразі питання розвитку кооперації в економічно нестабільному середовищі є маловивченим і потребує деталізації. Указаний аспект формує потребу у вивченні даного питання, що моделює мету статті та визначає ключові завдання дослідження.

Метою статті є аналіз ключових аспектів розвитку кооперації в обслуговуючій сфері сільських територіальних громад за кризових умов.

У процесі здійснення дослідження основне *дослідницьке завдання* полягало у визначенні переваг та недоліків, а також можливостей і обмежень для розвитку кооперації в економічно нестабільному середовищі, зокрема, затребуваність кооперативних практик серед населення як компенсатора соціально-економічних дисфункцій в умовах кризи.

Матеріали і методи. У процесі дослідження застосовувався комплекс загальнонаукових методів дослідження: індукція, узагальнення, зіставлення, систематизація. Для збору емпіричних даних використано маркетингову методику анкетного опитування. Оброблення результатів дослідження здійснювалося на основі використання програмного забезпечення PSPP, під час інтерпретації отриманих даних застосовували методи порівняльного аналізу (однофакторний дисперсійний аналіз), аналіз таблиць відповідності, кластерний аналіз, аналіз основних компонент. Для формулювання висновків дослідження застосовувався метод дедукції.

Виклад основного матеріалу. Кооперативи є інструментом об'єднання малими виробниками сільськогосподарської продукції власних ресурсів і здійснення спільних стратегій на ринках продукції, послуг і засобів

виробництва [13]. «Кооперація, як специфічна форма соціально-економічної діяльності, властива всім економічним системам» [3, с. 15].

Аналіз визначення можливостей та обмежень для розвитку кооперації в економічно нестабільному середовищі, а саме, затребуваність кооперативних практик серед населення як компенсатора соціально-економічних дисфункцій в умовах кризи, здійснювалося на основі соціологічного маркетингового дослідження, яке проводилося серед жителів Центральної України, зокрема Кіровоградської, Черкаської, Вінницької та Полтавської областей. Усього було опитано 1600 респондентів.

Результати дослідження засвідчили, що третина опитаних хоч і поверхнево, але знайомі з поняттям «кооперація» та її перевагами. Позитивні уявлення про кооперативні практики мають 45%, нейтральну конотацію висловили 35%, але близько 20% характеризують їх як негативне явище. Як пояснення даного факту, можна припустити, що наявність негативних відповідей респондентів пов'язана з проблемами, які, можливо, в них виникали у процесі їх участі в кооперативних утвореннях, стигматизації споживчої кооперації, як чогось протилежного успішним економічним практикам тощо. Також, до пояснень можна віднести загальні тенденції зниження рівня соціально-економічного добробуту країни, що пов'язано з воєнними діями на території України та зростанням депресивних настроїв у суспільній свідомості громадян.

Говорячи про потенційні можливості розвитку кооперативних організаційних структур у межах сільських територіальних громад, не можна не зважати на їх соціальне значення. Це пов'язано з тим, що респонденти, опитувані у ході дослідження, значення кооперативних практик більшою мірою пов'язують з об'єднанням, пошуком однодумців, взаємною підтримкою, а меншою мірою – зі створенням нових робочих місць, економічною вигодою,

активним розвитком ринку. Разом з тим, в умовах воєнного стану та зміни кон'юнктури ринку, низка економічних ніш, які звільнилися після того як багато підприємців збанкрутували, а деякі підприємства зазнали втрати іноземних інвестицій, потребують свого оновлення. Тому варто наразі вирішити питання щодо пошуку шляхів розвитку сільських територіальних громад в умовах кризи і визначити чи можуть кооперації в обслуговуючій сфері стати новою рушійною силою цього?

У процесі проведеного дослідження, було отримано відповіді на питання щодо того, чи хотіли б респонденти самі організувати кооперативну коаліцію або стати членом кооперативу та які наразі існують можливості для розвитку споживчих кооперативів. Результати опитування відображено у табл. 1.

Таблиця 1

Результати опитування щодо можливостей розвитку кооперації в обслуговуючій сфері сільських територіальних громад в деяких областях Центрального регіону України, %

Чи існують можливості для розвитку кооперативів в умовах сьогодення?	Чи маєте бажання самі організувати кооперативну коаліцію або стати членом кооперативу?					Середнє значення
	так	швидше так, ніж ні	скоріше ні, ніж так	ні	важко відповісти	
так	65	20	10	16	6	23
швидше так, ніж ні	24	48	37	30	24	35
скоріше ні, ніж так	5	24	40	26	12	24
ні	2	4	8	18	10	9
важко відповісти	4	4	5	10	48	9

Джерело: сформовано на основі проведеного дослідження

Згідно табл. 1, ті респонденти, хто висловлювали бажання самому організувати кооперативну коаліцію або стати членом кооперативу (65%), також бачать більше можливостей для розвитку споживчих кооперативів. Серед тих опитаних, хто вважає, що в можливості для розвитку кооперативів в

умовах сьогодення не з'явилися (2%), вищою є частка тих, хто не хотів би брати участь у споживчій кооперації (10%).

Також, респондентам було запропоновано визначити, які сектори економічної діяльності могли б зайняти кооперативи, щоб забезпечити населення товарами та послугами в нинішніх умовах. Варто зазначити, що істотних відмінностей в оцінках міського і сільського населення не встановлено, проте можна помітити, що в середньому за вибіркою, жінки частіше дають позитивну відповідь, розглядаючи можливість кооперативів зайняти ту чи іншу нішу. Це твердження стосується і респондентів, які більш високо оцінюють своє матеріальне становище. Можливо, що у цих соціально-демографічних груп, сформовані більш лояльні шаблони споживчої поведінки, що й формує оптимістичний настрій щодо розвитку кооперацій.

Регіональний зріз відповідей жителів Центральної частини України показав такі розподіли: у Черкаській та Вінницькій областях частіше розділяється думка про те, що споживчі кооперативи могли б зайняти нішу сільського господарства. У Полтавській області вищі оцінки дано таким економічним нішам, як: побутове обслуговування населення та ремонт виробів, а у Кіровоградській – виробництво і реалізація продовольчих товарів та сфера культури і туризму (табл. 2). Узагальнюючи отримані дані, можна зробити висновок, що, на думку респондентів, рейтинг секторів економічної діяльності, у яких могли б розвиватися кооперативи, щоб забезпечити населення товарами та послугами в умовах економічної кризи, представлений так: виробництво та реалізація продовольчих товарів – 83%, сільське господарство та соціальна сфера по 78%, сфера культури та туризму – 72%, побутове обслуговування населення та ремонт виробів – 69%. Отже, насамперед, респондентами розглядаються традиційні для кооперації сектори економічної діяльності. Однак, можна зробити висновок, що більш

різноманітні види діяльності та креативний потенціал кооперації є важливими у розвитку кооперативів у Центральному регіоні (рекламно-маркетингова діяльність – 64%).

Таблиця 2

Сектори економічної діяльності, які могли б зайняти кооперативи в умовах кризи, %

Сектор економічної діяльності	Область				
	Черкаська	Вінницька	Кіровоградська	Полтавська	Середній показник по вибірці
Виробництво і реалізація продовольчих товарів	77	93	60	97	83
Виробництво і реалізація непродовольчих товарів	53	57	89	60	64
Сільське господарство	95	91	68	73	78
Медицина	56	47	57	92	61
Обслуговування житлових і нежитлових об'єктів, надання житлово-комунальних послуг	61	62	58	91	67
Ріелторська діяльність	50	51	53	94	63
Поліграфічна діяльність	47	53	55	92	61
Встановлення та експлуатація інтернет-систем і комунікацій зв'язку	47	56	52	95	63
Побутове обслуговування населення та ремонт виробів	57	77	64	91	69
Сфера культури і туризму	62	74	91	60	72
Соціальна сфера	68	94	73	89	78
Рекламно-маркетингова діяльність	56	57	63	81	64

Джерело: сформовано на основі проведеного дослідження

На питання «Чи хотіли б щоб у місцевості, де Ви проживаєте з'явилися кооперативні магазини?» практично $\frac{2}{3}$ респондентів відповіли ствердно, однак $\frac{1}{4}$ не готові купувати у них товар. Частка респондентів, які обрали варіант відповіді «не готові купувати», вища у Полтавській та Вінницькій областях – 18% і 21% відповідно. Відмова від покупок пов'язана з побоюваннями зіткнутися з низькою якістю товарів, відсутністю їхньої сертифікації, шахрайством тощо, що все-таки не має під собою серйозних підстав. У цьому

разі може йтися про низьку інформаційну освіченість населення щодо кооперативів. Навпаки, частіше за інших готові купувати товар у кооперативних магазинах мешканці Черкаської та Кіровоградської областей – 28% і 33% відповідно (рис. 1).

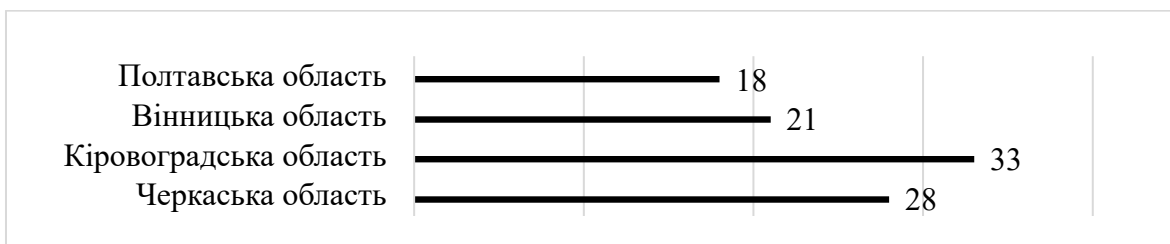

Рис. 1. Дані вибірки щодо готовності респондентів здійснювати покупки у кооперативних магазинах, %

Джерело: побудовано на основі проведеного дослідження

Незважаючи на різницю в оцінках ролі кооперації, загалом більшість респондентів досить високо оцінюють позитивні наслідки від відкриття кооперативних магазинів у місцевості, де вони проживають. На думку 75% опитаних, у магазинах з'явиться якісний продукт від місцевого виробника; 50% респондентів вважають, що знизяться ціни на продукти; 35% вбачають збільшення рівня конкуренції, що стимулюватиме виробників до вироблення якісних продуктів та послуг; 60% зазначають, що їх населений пункт отримає новий поштовх до розвитку (рис. 2).

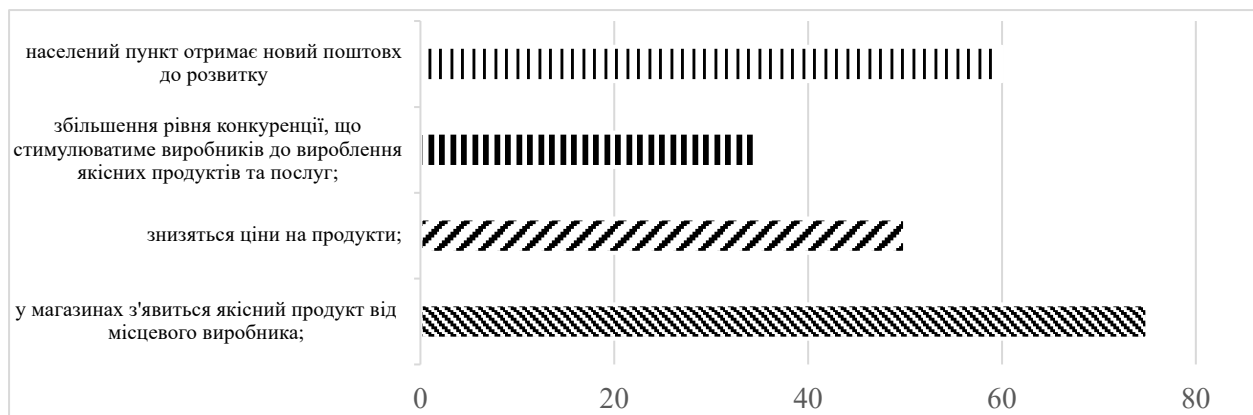

Рис. 2. Дані вибірки щодо очікувань респондентів від відкриття кооперативних магазинів, %

Джерело: побудовано на основі проведеного дослідження

Отже, можна припустити, що в суспільній свідомості створення кооперативів пов'язується з довгостроковими стратегіями розвитку територій. Загалом, результати досліджень демонструють оптимістичні перспективи розвитку кооперації на території областей Центральної України, як з погляду реалізації споживчих очікувань жителів, так і їх соціальних запитів, пов'язаних із соціально-економічним розвитком регіону.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження показали загалом позитивне ставлення жителів Центральної України, зокрема Кіровоградської, Черкаської, Вінницької та Полтавської областей кооперативного руху за закладів кооперації. Респонденти оптимістично оцінюють перспективи відкриття кооперативних магазинів, більшість опитаних орієнтовані на купівлю в них товарів та послуг.

До позитивних наслідків розвитку кооперативів респонденти відносять: можливість купівлі якісних товарів від місцевих виробників, що як наслідок даватиме поштовх до підвищення рівня виготовлення продукції власного виробництва та її реалізації, що у свою чергу збільшить рівень податкових надходжень до бюджетів місцевих громад; зниження цін на продукцію та

послуги внаслідок збільшення конкуренції; поліпшення економічного середовища та створення додаткових фінансових можливостей для реалізації нових видів бізнес-діяльності і загалом, формування перспектив для соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад в умовах кризи.

Зважаючи на результати проведеного дослідження, варто зазначити, що існують певні прогалини на законодавчому рівні щодо розвитку та діяльності кооперативів, тому *подальші наукові напрацювання* нами вбачаються у напрямку більш детального вивчення питання нормативного базису та надання практичних пропозицій щодо регулювання діяльності у сфер кооперативного руху в Україні.

Література

1. Саковська О.М. Стан та перспективи розвитку сільськогосподарських кооперативів Черкаської області. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Сер.: Економіка і управління*. 2020. Т.31(70), № 3(1). С. 86-92.

2. Ярема Л.В. Сільськогосподарські кооперативи: проблеми і перспективи. *Економіка і суспільство. Серія: Економіка та управління національним господарством*. 2018. Вип. 19. С. 276-281. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-41>.

3. Келеберда Т. В. Організація кооперативних відносин на селі: дис. ... доктора філософії: 073 Менеджмент. Львів, 2020, 224 с.

4. Приліпко С.М. Роль обслуговуючої кооперації у розвитку сільських територій України. *Інвестиції: практика та досвід*. Серія: Державне управління. 2018. № 5. С. 94-99.

5. Чан-хі О.С. Сільськогосподарська кооперація: зарубіжний досвід для України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 2. С.13-18.

6. Петер М.В. Концептуальні засади японської філософії Кайдзен в управлінні сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами. *Економіка АПК*. 2014. № 8. С. 76-80.
7. Демченко О.В. Механізм впливу сільськогосподарської кооперації на розвиток людського капіталу сільських території України. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Т. 9, № 1. С. 327-331.
8. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Теоретико-методологічні засади розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. *Економіка АПК*. 2021. № 8. С. 31-39.
9. Рибак Я.Я. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як засіб розвитку особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2014. № 9. С. 103-107.
10. Зіновчук Н.В., Лесь А.В., Ращенко А.В. Мотиваційні чинники організації органічних сільськогосподарських кооперативів в Україні. *Економіка АПК*. 2016. № 9. С. 33-38.
11. Грановська В.Г., Крикунова В.М. Організаційні трансформації аграрного бізнесу в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 63-74
12. Корінець Р.Я., Малік М.Й. Інформаційне забезпечення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні. *Економіка АПК*. 2016. № 8. С. 61-70.
13. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 10.10.2024 р. № 4017-IX. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

References

1. Sakovska, O.M. (2020). Stan ta perspektyvy rozvytku silskohospodarskykh kooperatyviv Cherkaskoi oblasti. [Current and Prospects of

agricultural cooperatives in Cherkasy region]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Ekonomika i upravlinnia*, 31(70), № 3(1), 86-92 [in Ukrainian].

2. Yarema, L.V. (2018). Silskohospodarski kooperatyvy: problemy i perspektyvy [Agricultural cooperatives: problems and prospects]. *Ekonomika i suspilstvo. Serii: Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom*, 19, 276-281. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-41> [in Ukrainian].

3. Keleberda, T.V. (2020). *Organization of cooperative relations in rural areas*: candidate's thesis Lviv: Lviv National Agricultural University [in Ukrainian].

4. Prylipko, S.M. (2018). Rol obsluhovuiuchoi kooperatsii u rozvytku silskykh terytorii Ukrainy [The role of service cooperation in the development of rural areas of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid. Serii: Derzhavne upravlinnia*, 5, 94-99 [in Ukrainian].

5. Chan-khi, O.S. (2017). Silskohospodarska kooperatsiia: zarubizhnyi dosvid dlia Ukrainy [Agricultural cooperation: foreign experience for Ukraine]. *Mizhnarodnyi naukovi zhurnal «Internauka»*, 2, 13-18 [in Ukrainian].

6. Peter, M.V. (2014). Kontseptualni zasady yaponskoi filosofii Kaidzen v upravlinni silskohospodarskymy obsluhovuiuchymy kooperatyvamy [Conceptual foundations of the Japanese philosophy of Kaizen in the management of agricultural service cooperatives]. *Ekonomika APK*, 8, 76-80 [in Ukrainian].

7. Demchenko, O.V. (2024). Mechanism of influence of agricultural cooperation on the development of human capital of rural areas of Ukraine [Mechanism of influence of agricultural cooperation on the development of human capital in rural areas of Ukraine]. *Ukrainian journal of applied economics and technology*, 9, 1, 327-331 [in Ukrainian].

8. Lupenko, Yu.O., Malik, M.I., & Shpykuliak, O.H. (2021). Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku silskohospodarskoi kooperatsii v Ukraini

[Theoretical and methodological principles of development of agricultural cooperation in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 8, 31-39 [in Ukrainian].

9. Rybak, Ya.Ia. (2014). Silskohospodarska obsluhovuiucha kooperatsiia yak zasib rozvytku osobystykh selianskykh gospodarstv [Agricultural service cooperation as a means of developing private peasant farms]. *Ekonomika APK*, 9, 103-107 [in Ukrainian].

10. Zinovchuk, N.V., Les, A.V., & Rashchenko, A.V. (2016). Motyvatsiini chynnyky orhanizatsii orhanichnykh silskohospodarskykh kooperatyviv v Ukraini [Motivational factors of organization of organic agricultural cooperatives in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 9, 33-38 [in Ukrainian].

11. Hranovska, V.H., & Krykunova, V.M. (2018). Orhanizatsiini transformatsii ahrarnoho biznesu v Ukraini [Organizational transformations of agrarian business in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 3, 63-74 [in Ukrainian].

12. Korinets, R.Ia., & Malik, M.I. (2016). Informatsiine zabezpechennia silskohospodarskoi obsluhovuiuchoi kooperatsii v Ukraini [Information support of agricultural service cooperation in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 8, 61-70 [in Ukrainian].

13. Law of Ukraine About agricultural cooperation on the № 4017-IX (2024, October 10). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>.